

אנגלית באותיות עבריות

ברבים מהספרים המתורגמים הרואים אור בארץ רמת התרגום מחפירה ממש, ובכל זאת הקהל צורך אותם, לעתים בהמוניו, ואפילו נהנה מהם. האם ישנן דרכים שבאמצעותן יכול קורא סביר להבין כי לפניו תרגום קלוקל?

דנה אלעזר-הלוי

פורסם במדור הספרות של "מעריב", 19.5.2006

בעיני רוב הקוראים בארץ, מתרגם גרוע הוא מתרגם שנופל בטעויות מביכות. כמה עולצים אנשים, ובהם גם אנשי מקצוע, למראה טעויות תרגום כמו תוכנית "פיילוט" שתורגמה ל"טייס", או המילה genes (גֵנִים) שתורגמה ל"מכנסי ג'ינס". בפורום התרגום בפורטל "נענע" - פורום מקצועי למתרגמים ולעורכים - אפילו המציאו לזה מונח: סוג כזה של טעויות תרגום נקרא אצלם מר"ן, ראשי תיבות של "מניח רעפים נוצרי", שכך תרגם איזה מתרגם אומלל את שמו של שחקן הקולנוע כריסטיאן סלייטר (slater הוא אכן מניח רעפים).

אך האם זה באמת מה שחשוב? האם היכרות או אי-היכרות עם שחקן בלתי חשוב ככריסטיאן סלייטר היא המדד היחיד לקביעת איכותו של מתרגם? ואולי חשוב יותר שהמשפטים שהוא כותב לא יהיו עילגים, שהתחביר לא יהיה זר, שצירופי הלשון לא יתורגמו מילולית? אולי חשוב יותר שאנשים יבינו כי תרגום הוא מקצוע, וככל מקצוע הוא דורש ידע, מיומנות וניסיון, ושלא כל מי ש"יש לו עברית נהדרת" או שהאנגלית שלו "בריטית ממש" יכול לתרגם? לרוב האנשים, בהם גם משכילים וקוראי ספר, אין שום יכולת להבחין בין טוב לרע בכל הקשור לתרגומים, גם לא מאנגלית, שפה שרבים כאן מכירים לפחות ברמה סבירה. באופן כללי אפשר לומר כי מתרגם טוב הוא מתרגם שמבין את המשפט שמולו - מבין לעומק, הן את פשרו, הן את רמתו הלשונית, והן, וחשוב מכך, את תפקידו הספרותי - ולאחר מכן מצליח למצוא לו משפט מקביל בעברית, שיעביר את כל מורכבויותיו של המשפט המקורי. המטרה הסופית היא שהטקסט המתורגם בכללו יעביר את אותה תחושה שמעביר הטקסט המקורי, ושהספר יראה כאילו נכתב במקור בעברית. משימה זו היא מסוג המשימות שקל להגדיר אך קשה לבצע.

יש כמה דרכים לזהות תרגום קלוקל (למען הנוחות, נסתפק כאן במקרים של תרגום מאנגלית). הקלה ביותר היא משפטים שאינם מובנים, שיכולים להעיד על כך שהמתרגם פשוט לא הבין נכון את המקור. זה יכול לקרות בגלל בורות - דוגמת "מניח הרעפים הנוצרי" היא דוגמה מצוינת לכך - או פשוט מפני שהמתרגם לא הכיר את המילה וניחש את פירושה בלי לבדוק, או שבדק ובחר את הפירוש הלא-מתאים. מדהים באיזו קלות יכול מתרגם, גם מתרגם מנוסה, לתרגם אוטומטית את המילה nails ל"ציפורניים", בלי לזכור שמשמעה גם "מסמרים". התוצאה יכולה להיות מצחיקה מאוד. חשוב לזכור שרוב המתרגמים נופלים בטעויות כאלה לא מפני שאינם יודעים אנגלית, אלא פשוט מפני שלא היו מרוכזים לרגע. כך, למשל, מתרגמת ותיקה ומנוסה כתבה פעם כי הגיבור הביט לשמים וראה שם פרה מעופפת. במקור היה כתוב crow, אבל ה-r נשמטה מעיניה, וכך יצא המשפט המשונה הנ"ל. למתרגמים עצמם, אגב, קשה ביותר לתפוס את הטעויות של עצמם, ובדרך כלל עורכים הם שאמורים לתקן שיבושים כאלה. על כל פנים, מה שחשוב לזכור הוא כי טעויות מהסוג הזה אינן מעידות בהכרח על רמת המתרגם (ובלבד שאינן קורות שוב ושוב). גם הטובים שבמתרגמים יכולים ליפול בדברים כאלה.

עדות נוספת לאיכות התרגום היא אמינותם של הטקסטים המופיעים בו. פעם חשבו שתרגום טוב משמעו תרגום לעברית טובה. לא חשוב מה היתה רמת הלשון, או רמות הלשון השונות, בספר המקורי (מה שמכונה בקרב אנשי מקצוע "משלבים") - הטקסט כולו תורגם לעברית של שבת. היום כבר השתנו הנורמות האלה, ועדיין, רבים המתרגמים שאינם מדייקים מספיק בבחירת הרמה הלשונית הרצויה: או משום שלא ניתחו נכון את הרמה הלשונית בשפת המקור, או שמלכתחילה לא נתנו לכך את דעתם, או שנתנו לכך את דעתם אבל פשוט אינם מוכשרים ורגישים מספיק. כך, למשל, אנו יכולים לעתים לקרוא ספר שלם שבו כל הדוברים (הגיבורים או המספר) מדברים אותו דבר, אף שאחד מהם פרופסור באוניברסיטה, ננית, השני תושבת שכונת עוני בת שלושים, והשלישי נער קורא ספרים שבכל זאת רוצה להיות חלק מהחברה. לכל אחד מאלה סביר שהוענק במקור קול ייחודי משלו, ומתרגם טוב צריך לנסות להעתיק אותו לעברית.

כמובן, זה לא קל. (למתרגמים לעברית, אגב, קשה יותר מלמתרגמים לשפות אחרות, מפני שבעברית יש רבדים רבים של שפה שקשה להעביר אל הכתב במידה ראויה של סבירות). שפה גבוהה קל יותר לתרגם מאשר שפה נמוכה ועתירת סלנג, שכן סלנג מציב לפני המתרגם

סוגיות רבות קשות להכרעה (למשל, האם לגיטימי או לא לגיטימי להשתמש בתרגומים בסלנג מקומי מאוד, כדוגמת סלנג צבאי או מילים שמקורן בערבית או ביידיש). סוגיות אלה סבוכות ויש בהן פנים לכאן ולכאן. די אם נגיד כי חשוב ביותר שנשאל את עצמנו, בזמן הקריאה, אם שפתו של הדובר נשמעת טבעית בעברית, ובכל זאת מתאימה לדמות שאינה ישראלית. אגב, מתרגמים שבחרים לתרגם סלנג בעזרת משפטים מרובי גרשיים שמחברים באופן מכוער מילים זו לזו ('מִיִּתְחַוֵּשׁב? 'זתומרת, מה הבעִיָּשִׁיךְ?'), הם בדרך כלל מתרגמים מוגבלים.

*

פה ושם, כשאנשים רוצים דווקא להחמיא לתרגום, הם מציינים, בדרך כלל בלוויית אנחת עונג, כי "התרגום פשוט נפלא. ממש שומעים את האנגלית. זה כמו לקרוא את המקור בלי להתאמץ". מטרתו של התרגום היא שלא ישמעו את האנגלית. מן המפורסמות הוא שלאנגלית השפעה עצומה על העברית (ועל שפות אחרות), ויש ביטויים אנגליים שכבר הכו כאן שורשים (מה, למשל, דינו של ביטוי כמו "רגליים קרות"? האם הוא כבר התאזרח בארץ וכשר לשימוש, או שהוא עדיין בבחינת העתקה מכוערת של צורת ביטוי אנגלית?) אבל ברבים מהתרגומים שמגיעים לידינו אנו מקבלים מילים, ביטויים או משפטים שלמים באנגלית שאיש לא היה אומר אותם או כותב אותם באופן טבעי בעברית.

לפעמים מועתקים לעברית מבנים תחביריים שלמים, וכך נוצר מין תחביר משונה שמתקיים רק בתרגומים. הדוגמה הבולטת מכולן, שמופיעה שוב ושוב גם בתרגומים שנחשבים כאן למשובחים, היא מבנה המשפט האנגלי העושה שימוש בצורת ה- present continuous למשל, לדמיין את השפה בלעדיו. בעברית, מה לעשות, המבנה הזה כמעט שאינו קיים, והתרגום האוטומטי "הוא הלך ברחוב, חושב על אשתו" אמור לעורר בכל שוחר עברית צמרמורת (אפשר לכל היותר לבחור במבנה של "בהולכו", שגם הוא מסורבל ובעיקר מליצי מאוד, ולכן בדרך כלל לא מתאים). העברית בנויה אחרת, והיא אוהבת את השימוש באות ו', שכל בוגר תיכון זוכר שאינה תמיד רק "ו' החיבור". תרגום יפה יותר יהיה, לפיכך, "הוא הלך ברחוב וחשב על אשתו" (ה-ו' מקפלת בתוכה את המילים "ואגב כך"). אבל על כך, יש להודות, ניטש ויכוח ער בקרב אנשי המקצוע (אלה הטוענים בזכות "הוא הלך, חושב" אומרים כי הוא כבר השתרש בשפה "הטבעית", ומופיע גם בספרים מקוריים ואף בעיתונות).

אבל יש עניינים שאין עליהם מחלוקת. יש אינספור דוגמאות למילים וצירופי מילים

שמתורגמים באופן מילולי כל כך עד שנדמה כי מחשב היה עושה עבודה טובה יותר. Concert

באנגלית הוא לפעמים באמת קונצרט (של התזמורת הפילהרמונית, נניח), אבל כשמדובר ב-rock concert, צריך לתרגמו ל"מופע". "קונצרט רוק" זה פשוט אנגלית באותיות עבריות. כך, למשל, אנחנו לא "שוכרים" קלטות וידאו, אלא מחליפים אותן בספרייה, הילדים שלנו בדרך כלל לא לובשים ז'קט אלא מעיל (ל-jacket באנגלית יש כמה פירושים), את בני הזוג שלנו אנחנו (יש לקוות) אוהבים מאוד, ולא מעריצים (adore), ורובנו, כשאנחנו מזמינים פיצה, מחכים לשליח ולא לנער השליחויות (delivery boy). אם קראתם ספר שבו נער השליחויות לובש ז'קט, מעריך את החברה שלו ושוכר איתה סרט לפני שהם הולכים לקונצרט רוק, נפלתם על תרגום מחורבן. חשוב לציין שיש ביטויים ושבלונות דיבור שצריך אוזן רגישה יותר כדי לא לתרגם מילולית, ושגם מתרגמים טובים מאוד נופלים בהם. כך, למשל, דירת one bedroom היא בעברית דירת שני חדרים או דירת חדר וחצי, אבל לא "דירת חדר", מפני שבארץ נהוג לספור את כל החדרים, גם את הסלון. דוגמה נוספת: כשגיבורים קובעים להיפגש, נניח, late this afternoon, מתרגם סביר יתרגם זאת "היום בשעות אחר הצהריים המאוחרות", אבל מתרגם טוב יכתוב "היום לפנות ערב". באנגלית אין "לפנות ערב". לנו יש. אצלנו גם קוראים ל-young man בחור, ולא "גבר צעיר". ואם גבר מזדקן יוצא עם בחורה שנאמר עליה כי היא half his age, אפשר לתרגם זאת ל"שגילה כמחצית מגילו", אבל עדיף לכתוב "שיכלה להיות הבת שלו", ולא להשתמש בביטוי שהוא שבלונה מובהקת כל כך של השפה האנגלית. וכדי להימנע מעוד שבלונה, כדאי לא לכתוב שהבחורה "אוהבת אותו יותר מאשר את החיים עצמם". רק חירש לא ישמע את ה-more than life itself המקורי. בעברית היא תאהב אותו "עד הגג", או כל ביטוי אחר שמתקשר אצלנו באופן טבעי לאהבה.

כשגיבור מטיח בחברו, "תתעסק בעניינים שלך", קשה שלא לשמוע את ה-mind your own business המקורי. תרגום טוב של משפט כזה יהיה "תפסיק לדחוף את האף שלך" או משהו בדומה לזה, ובלבד שלא יהיה תרגום מילולי. כך גם באשר למשפטים מאונגלזים כמו "אני מעדיף לשתוק, אם זה בסדר מצדך". באנגלית אומרים if it's okay with you; בעברית אומרים "אם לא אכפת לך". כשגיבור אמריקני אומר it sounds like a plan, רק מתרגם גרוע יתרגם זאת ל"זה נשמע כמו תוכנית". ביטויים כאלה הם שמעניקים לקורא את התענוג המפוקפק שבלשמוע את האנגלית מבצבצת מבעד לעברית. באחד מספריו של סופר מתח אמריקני שמצליח מאוד במקומותינו מופיע, למשל, המשפט העילג הבא: "רציתי לוודא שיש לי את כל העובדות לפני שנכנסתי לעימות עם התחת העלוב שלו". כל מילה נוספת מיותרת.

אלה הם, כמובן, רק דברים בסיסיים ביותר שאמורים לקפוץ לעינו של הקורא ולאותת לו שלפניו תרגום בעייתי. יש סוגיות רבות בתרגום שהן עדינות וסבוכות יותר, למשל הדרך הנכונה לתרגם משחקי מילים (האם על המתרגם למצוא בכוח פתרון "מבריק" ובכך להנכיח את עצמו יתר על המידה?), שאלת אורך המשפטים (האם על המתרגם לשמור על אורכם של משפטים ארוכים מאוד, או לקצר אותם בטענה כי לעברית קשה יותר לספוג אורכים כאלה מאשר אנגלית או גרמנית, למשל?) או דינם של שמות פרטיים שמשמעותם בשפת המקור עקרונית להבנת הטקסט (האם להשאירם ולהסבירם בהערות שוליים? האם לתרגמם?).

אבל אלה, כאמור, עניינים מורכבים יותר. מה שחשוב בהרבה הוא שהמתרגמים יבינו כי עליהם לברוא עולם שיהיה אמין כשלעצמו ונאמן לעולם שבספר המקורי, ושהקוראים יבינו שזכותם - ואולי מבחינות מסוימות גם חובתם - לדרוש לקבל תרגומים ברמה טובה יותר.